

VÁLLALKOZÓK ÉS VÁLLALKOZÁSOK A KÜLÖNBÖZŐ KULTÚRÁKBAN

BEVEZETÉS

Mit is értünk a vállalkozó illetve a vállalkozás fogalmán? Ha az angol köznapi szóhasználatot nézzük, ott a kicsi és új üzlet tartozik bele, a németben ehhez hozzákapcsolódik a hatalom és a tulajdon is. A magyar gyakorlatban (és az elméletben is) vállalkozónak számít a kistermelő, kiszolgáltató és a kistőkés. Tekintsük át röviden, hogy az idők folyamán hogyan fejlődött e kifejezés értelmezése.

Eredetét tekintve a „vállalkozó” kifejezés francia eredetű, „kapcsolatteremtő” vagy „közvetítő” jelent. A középkorban olyan személyt értettek alatta, aki nagymennyiségű árú szállításáért felelt.

A XVII. században az volt vállalkozó, aki az állammal kötött fix áras szerződés alapján a nyereség illetve a veszteség kockázatát viselte. 1725-ben Richard Chantillon ezt kiegészítette azzal, hogy a kockázatot viselő személy nem feltétlenül azonos a tőkét adó személlyel, majd 1797-ben Beaudeau a kockázatviselésen felül a vállalkozó feladataként nevezi meg a tervezést, szervezést és az irányítást is, és mindeközben az illetőnek tulajdonnal is rendelkeznie kellett.

A következő két évszázadban az értelmezések tovább fejlődtek: sikerült különválasztani a tőkenyereséget a vállalkozói nyereségtől (1803. Say), elkülönítették egymástól a pénzük kockáztatásával, illetve menedzseri képességeik alkalmazásával profithoz jutó embereket (1876. Walker), tulajdonságai közé bekerült, hogy energikus, mérsékelt kockázatot vállal (1961. McClelland), miközben maximálisan kihasználja a kínáló lehetőségeket (1964. Drucker).

1985-ben Robert Hisrich így foglalta össze: a vállalkozás valami új és érdekes dolog létrehozásának folyamata, amelyben a vállalkozó biztosítja a szükséges időt és erőfeszítést, vállalva a várható pénzügyi, pszichikai és társadalmi kockázatot és megkapja folyamat révén keletkező anyagis és személyes megelégedettséget nyújtó elismerést.

Kao szerint a vállalkozók katalizátorszerepet töltenek be a gazdaságban, Timmons pedig még azt is hozzáteszi, hogy a vállalkozó munkáját nemcsak saját, hanem a társadalom érdekében is végzi (Hisrich-Peters 1991 és Rimler 1998).

MILYEN EMBER A VÁLLALKOZÓ?

A fenti megfogalmazásokból kiderült, hogy az a személy, aki vállalkozóvá válik, feladja addigi életmódját, időt és pénzt nem kímélve kockáztatja addigi életének eredményeit, azért, hogy várhatóan előbbre mozdítsa saját és környezete anyagi és társadalmi jólétét. Feltételezhetjük, hogy ezek a személyek lényeges tulajdonságaikat tekintve nagyban hasonlítanak egymásra. De mik ezek a lényeges tulajdonságok?

A magyarországi vállalkozók vizsgálata alapján (Kő 2002.) több jellemzőt is fontos megemlíteni. Az egyik legnyilvánvalóbb jellemző az önállóság kifejeződése, amely ösztönzi az embereket a problémamegoldásra, és az ahhoz szükséges ismeretek elsajátítására. Ez veleszületett tulajdonság, de a környezettől függ, hogy továbbfejlődik-e vagy inkább elsorvad. A továbbfejlődéshez szükséges, hogy a szülők a gyermeknek autonómiát biztosítsanak, azaz olyan lénynek tekintsék, aki önálló akaratral rendel-

---

¹⁰⁹ Sasné Grósz Annamária egyetemi tanársegéd a Veszprémi Egyetemen és PhD hallgató a Széchenyi István Egyetemen.

kezik, és kezdeményezéseit bátorítsák. A gyerekek akkor tudják kialakítani elképzeléseiket saját cselekedeteik következményeiről, ha a szülők bátorítják őket a tapasztalatszerzésre, azzal együtt, hogy rámutatnak azokra a következményekre, amelyek a gyermekek viselkedéséből fakadnak. Ily módon a gyermekben kialakul az a meggyőződés, hogy az életben minden a saját erőfeszítéseiken múlik. Természetesen előfordul, hogy cselekedeteik eredményeként nem sikert érnek el, hanem kudarcban lesz részük. A szülők segítségével azonban azt is látni fogják, hogy a kudarc csak annyit jelent, hogy a sikerért nagyobb erőfeszítéseket kell tenniük.

A múltbeli hatékonyságuk és tapasztalataik alapján a jövőre vonatkozóan előrejelzéseket tesznek, vagyis úgy gondolják, hogy ha viselkedésük eddig hozzájárult az eredmények eléréséhez, akkor ez a továbbiakban is így fog történni. Másként megfogalmazva, ha hiszünk abban, hogy a problémát meg fogjuk oldani, akkor nagyobb esélyünk van a sikerre. Ez a meggyőződés az ún. észlelt énhatékonyság, ami szintén jellemző a vállalkozókra. Ennek a kifejlődésében szintén nagy szerepe van a szülői bátorításnak, dicséretnek, elismerésnek. Leginkább akkor tud az énhatékonyságban való hit kialakulni, ha a gyermeket körülvevő környezet, a család viszonylag állandó szabályok szerint működik, mert így a gyermek a világot biztonságosnak, kiszámíthatónak érzékeli, ezzel növekszik a magabiztossága és az önállósága is.

Fiatal felnőtt korban a család szerepe, befolyásoló hatása már háttérbe szorul, a munkahelyi tapasztalatok jutnak nagyobb szerephez. A vállalkozók vizsgálata során kétféle hatással találkozhatunk, amelyerősítette a megkérdezettek önállóságra való törekvését, illetve növelte kezdeményező-készségüket.

Mindegyik esetben fontos, hogy a munka szakmailag megfelelő kihívást jelentett, gondolatébresztő közegben zajlott. Az egyik típusú munkahely lehetőséget biztosított az önálló elképzelések megvalósításához, és ezeket a felettesek és a tágabb környezet is támogatta. A másik típusú munka esetében csak a szűk munkaterületen volt lehetőség az önállóságra, de ennek eléréséhez folyamatosan küzdeni kellett a felettesekkel. Mindkét munkahely hozzájárul az önállóság fejlődéséhez, de az utóbbi eset talán keményebbé, szívósabbá teszi az embert.

Az önálló munkavégzés lehetősége kedvez az ötletességnek és a problémamegoldásnak is, vagyis a kreativitásnak. A kreativitás egy olyan képesség, amely mindenkiben jelen van, a különbség az egyes emberek között abban mutatkozik meg, hogy ez a készség milyen színvonalon és hogyan nyilvánul meg. Önmagában azonban sosem elég a sikerhez, megfelelő háttértudásra és kitartásra is szükség van. Ahhoz, hogy a működő, meglévő rendszereken újítani tudjanak, szükséges, hogy a jól bevált módszereket és szabályokat alaposan ismerjék. Át kell gondolni, melyek azok a részek, amiket a régiből érdemes átmenteni az újba, és melyek azok a részek, amelyek gátolják a fejlődést.

A régebbi rendszerekre, tradíciókra való építkezés az életmódjukra is jellemző: legtöbbször családja a hagyományos modell szerint épül fel, és gyermekeiket is konzervatív értékrendszer szerint nevelik.

A sikeres vállalkozói tevékenység végzéséhez a vizsgálat eredményei szerint alapvető feltételnek tűnik, hogy a vállalkozók rendelkezzenek a funkcionális autonómia képességével. Ez azt jelenti, hogy az egyének által végzett tevékenység nem alapvető fizikai vagy pszichés szükségletet kell, hogy kielégítsen, hanem maga a tevékenység végzése, az abban való elmélyülés az, ami a vállalkozó számára örömet szerez. Ezáltal a vállalkozó rugalmasabb lesz a változásokkal szemben, problémák esetén nem szorong, kitartóbbá és megfontoltabbá válik. Nyilvánvalóan ez a jellemző ritkán érvényesül a vállalkozás működésének kezdeti időszakában, általában csak hosszú évek során sikerül a szükségszerű munkavégzésen túl lépni.

Ez a képesség segíti a vállalkozót abban is, hogy a környezettől független ítélőképességgel rendelkezzen. Erre feltétlenül szüksége van munkája során, hiszen a meglévő kreatív képességei alkalmazásával létrejövő új ötletek sok esetben idegenkedést, vagy ellenérzéseket válthatnak ki a környezetből. Szükség van arra, hogy ilyen esetekben a vállalkozó befolyásolhatatlan legyen, a környezet véleményétől függetlenül tudja látni, megítélni a felmerülő gondolatokat, újdonságokat. A független ítéletalkotás nem csak a saját ötletek értékelésénél segíthet. Valamennyi megkérdezettnél kiderült, hogy erre a képességre szükség van a környezetben bekövetkező események értelmezésénél is. Fontos, hogy a többi-

eknél hamarabb észleljék és megfelelően értékeljék a lehetőségeket, mert ez a kompetens cselekvések forrása.

A szakmai hozzáértésen felül a sikeres vállalkozás fokozott kitartást is igényel, amelyhez szükséges, hogy a vállalkozni kívánó személy jól tűrje a feszültséget és rugalmas legyen. Feszültséget okozhat, ha munkája során akadályokkal találja magát szemközt, vagy az is, ha tevékenységének eredménye csak a távoli jövőben várható. A feszültség persze nem feltétlenül negatív hatású. Vizsgálatok során kiderítették, hogy a feszült helyzetekben az emberekben ébredő szorongás éberséget eredményez, és ezzel nagyobb teljesítményekre ösztönöz. Ez azonban csak egy bizonyos szintig igaz, a túlzott mértékű szorongás fokozottan rontja a hatékonyságot, sokszor teljesen cselekvésképtelenné teszi az embereket. A feszültségtűrő képességnek az emberi kapcsolatok terén is hasznát vehetik. Különösen a nagyobb vállalkozók, akik már több dolgozót is foglalkoztatnak, naponta kerülhetnek konfliktushelyzetbe, de a kisebb vállalkozók is szembe kerülhetnek hasonló problémákkal a vállalat ügyeinek intézése, illetve tárgyalások közben. Általánosságban elmondható, hogy a sikeres vállalkozók kimondottan társas lények, hajlanak a megegyezésre és kiváló konfliktuskezelők. Emellett meg van az a képességük, hogy rá tudnak venni másokat arra, hogy a számukra legmegfelelőbb módon cselekedjenek. Éppen ezért a felmerülő problémákat általában nem fenyegetésként, kellemetlenségként fogják fel, hanem megoldásra váró feladatként.

Ezt a hozzáállást akkor tudják megvalósítani, ha részletekbe menően ismerik a cég teljes működését, céljait, mert csak így tudják összehangolni a megoldásra váró problémát és a vállalat erőforrásait. Ugyanakkor a részletek mellett globális gondolkodásmódra is szükség van, hogy megfogalmazhassa hosszú távú elképzeléseit. E két gondolkodásmód egymás melletti megléte természetesnek tűnhet, de döntéshozatal során nehéz lehet őket egyidejűleg alkalmazni. Nehéz egyszerre az apró részletekre is ügyelni, miközben a távoli következményeket is egyidejűleg próbálják szem előtt tartani.

A leírtakból kiderül, hogy a sikeres vállalkozónak igen sokoldalúnak kell lennie, sokszor egymásnak ellentmondó tulajdonságokkal kell egyszerre rendelkeznie. Éppen ezért rendkívül büszkéek arra, amit elértek, másrészt a munkához való hozzáállásukat a szerénység jellemzi: a legkisebb eredményt is nagyon megbecsülik.

VÁLLALKOZÁS ÉS KULTÚRA

A korábban ismertetett vállalkozó-vállalkozás definíciók lényege, hogy a vállalkozást a szüntelen megújulás képessége jellemzi. A vállalkozó alkalmazkodik a piachoz, ugyanakkor kockáztat is: előre nehezen megjósolható hasznot hozó ötleteket kutat fel és próbál megvalósítani.

Weber szerint a modern vállalkozó érzelmi, erkölcsi alapokat mellőzve, tisztán anyagi szempontok szerint igazodik a piaci lehetőségekhez. Ha feltételezzük, hogy ez a magatartásforma általánosan elfogadottá válik a vállalkozók részéről, vagyis kialakul egy szabály, ami alapján az egyének adott helyzetben döntenek, akkor kiszámíthatóvá válik a gazdasági élet résztvevőinek viselkedése. Weber szerint a vállalkozónak ez a típusa a protestantizmus értékrendszerében formálódott ki, és ennek eredményeképpen a tradicionális, helyi kultúrákba beépülő vállalkozásokat felváltja az egyetemes vállalkozói kultúra. Így a piaci lehetőségekhez való alkalmazkodásnak nincsenek többé nemzetekhez köthető sajátosságai, a vállalkozói magatartást csak a gazdaság irányítja. Ezen elmélet szerint a kapitalista gazdaság folyamatosan ismétli önmagát (Weber 1982). Ennek ellentmond, hogy a piacgazdaság egy dinamikus rendszer. Ha Weber elgondolása helyes, mi magyarázza a rendszerben rejlő dinamizmust? Schumpeter szerint azok a vállalkozók biztosítják a folyamatos megújulást, akik időről időre szembefordulnak az elfogadott szabályokkal, és kockázatos, racionálisan alá nem támasztható döntéseket hoznak. Ezen egyének motivációi között felfedezhető a szubkultúrák közötti különbségek hatása. Ha pedig ezen különbségek képesek új megoldásokra ösztönözni a vállalkozók egy rétegét, akkor az azt jelenti, hogy Weber elképzelésével ellentétben nem létezik egy egységes vállalkozói kultúra (Kuczi 1998a). A hatékony gazdasági stratégiák kialakításának többféle módja létezik. A kultúrák sokfélesége különböző megoldásokra, alkalmazkodásra ad lehetőséget.

Vállalkozások Magyarországon

A vállalkozások léteztek már a történelem előtti időkben is, ilyenek voltak például a kézművesek, vagy később a kereskedéssel foglalkozó itáliai hercegek. Jelentős mennyiségű tőke ezen tevékenységek eredményeként nem halmozódott fel, és gazdasági fejlődés sem indult be. A XVII. és a XVIII. században bekövetkezett változások eredményezték az új életmódok és új gondolkodásmód kialakulását. A legjelentősebb változás a munkához való viszony átalakulása. A kálvinizmus hatására a munka lényege a haszonszerzés helyett az üdvözülés lett. A munka öncéllá vált. Megváltoztak a kapcsolatok az üzleti életben: a kálvinizmus szigorú előírásai minden ügyletben megkövetelték az ígéretek betartását és a becsületességet, ezzel megalapozták a személyes felelősséget. Ugyanezen változás jellemzi a magánszemélyek közötti kapcsolatokat is, és ez a családon belüli bizalom kialakulását is elősegítette. Elismerésben részesültek olyan értékek, mint a szorgalom, a megbízhatóság, hűség felelősség és lassan a küzdelem és az igyekezet az élet részévé váltak. A tőkefelhalmozás pedig annak köszönhetően alakult ki, hogy a kálvinizmus hívei képtelenek voltak elviselni a halál utáni üdvözülés bizonytalanságát, így az evilági jólétet, mint a túlvilági üdvözülés jelét kezdték értelmezni. Ebből alakult ki idővel, hogy a jómód az egyének értékének általánosan elfogadott mértéke lett. Az emberek nem tudtak azonban minden luxust megengedni maguknak, amit a pénzükért megkaphattak volna, ezért tőkéjüket újból befektették. Ennek eredményeként egy új, más minőségű életmód alakult ki (Berger 1998).

Magyarországon a szocializmus időszakában ezek a változások nem tudtak felszínre törni. Kérdés akkor, hogy hogyan történhetett meg, hogy 1989 után a magánvállalkozás szinte berobbant a magyar gazdaságba? Hiszen a rendszerváltás utáni első években a vállalkozók száma évi százezerrel gyarapodott.

Az, hogy éppen kiből lett vállalkozó és kiből nem, több módon is magyarázható. Az első nyilvánvaló indok, hogy az embereknek különböznek a személyes adottságaik. Az egyik kockázatkereső, nagy benne az önállóságra törekvés, a másik óvatosabb, és fontos neki a biztonság. Schumpeter szerint az válik vállalkozóvá, akit a hatalomvágy visz előre (Schumpeter 1982).

Egy másik lehetséges magyarázat a kultúrát helyezi előtérbe. Ha a személyes jellemzők szabnák csak meg, ki lesz vállalkozó, akkor egy egyszerű személyiségtesztrel eldönthető lenne, ki lesz sikeres vállalkozó. A vállalkozókra jellemző tulajdonságok azonban kultúrától függően más-más tevékenységekben ölthetnek formát: a nyugati kultúrában vállalkozó lesz az ilyen emberekből, máshol csak a törzsi szertartásokat megújító sámán (Kuczi 1998b).

A kulturális alapokat preferáló vizsgálatok arra a kérdésre keresték a választ, hogy mely társadalmi csoportokból kerülhetnek ki nagyobb eséllyel a vállalkozók. Az eredmények szerint az átlagosnál iskolázottabb, több éves munkahelyi tapasztalattal rendelkező középkorú férfiakból nagyobb valószínűséggel lesz vállalkozó, mint másokból. Ez leginkább a nyolcvanas évek végén volt jellemző, a kilencvenes évek közepére az iskolázottság és a szakmai tapasztalat veszített jelentőségéből. Új, alacsonyabb presztízsű csoportok jöttek létre, akik életkorukat tekintve is más társadalmi csoportba, a fiatalabbak közé tartoztak: az ügynökök és utcai árusok tábora. Ennek ellenére még ebben az időszakban is elmondható, hogy az önálló tevékenységet végzők iskolázottabbak az alkalmazottak átlagánál, sőt bizonyos csoportokban (kft., bt-tulajdonosok, kisiparosok, kiskereskedők) kivételesen jól képzeteknek nevezhetők. Az iskolázottabbaknak nemcsak az önállóvá válásra nagyobb az esélyük, hanem a vállalkozói körben való bent maradásra is. Javul a megmaradás esélye a kisvállalkozások versenyében, ha a tulajdonos diplomás. A megszűnő kisvállalkozások nagy része ahhoz a csoporthoz tartozik, amelybe gyakorlatilag kapcsolati, tapasztalati és anyagi tőke nélkül is be lehetett lépni, vagyis az ügynökökhöz (Czakó 1997).

Ha összehasonlítjuk a lehetséges és a tényleges vállalkozók társadalmi jellemzőit, akkor azt láthatjuk, hogy a két csoport meghatározó vonásaikban megegyezik. Azok gondolják úgy, hogy szeretnének megpróbálkozni a vállalkozással, akiknek (a vállalkozók társadalmi jellemzőit figyelembe véve) ténylegesen legnagyobb az esélyük rá. Ez az egybeesés nem tudatos számbavétel eredménye: az emberek nem hasonlítják valamennyi társadalmi jellemzőjüket a már működő vállalkozások vezetőihez, inkább a körülményeik alakulását hozzák fel indokként a vállalkozás alapításához. Ezek a szubjektívnek tűnő döntések azonban adódnak a kockázatvállalási készségükből, tehetségükből, jövőjük feletti kont-

roll iránti igényükből. Ezeknek a kialakulását pedig a gyermekkorukban őket körülvevő kultúra tudja befolyásolni.

A modern nyugati világban és Magyarországon is a vállalkozói szellem kialakulása a paraszti kultúrára vezethető vissza. A paraszti munkában szükség volt a kemény munkára, korai kelésre, folyamatos igyekezetre a sikerhez, és a befektetett energia általában nem állt arányban az elért jövedelemmel. A gyári munka sokkal vonzóbbnak tűnhetett: kevésbé fárasztó volt és több szabadidőt hagyott. Mégis sokan a paraszti életet választották, mert az önállóság megteremtése és megtartása az egyik legfontosabb értéke volt ennek a kultúrának. A két világháború között ennek megléte vagy hiánya két, egymástól élesen elkülönülő csoportba osztotta a parasztokat. Az önállóság elérése volt minden cselekedetük mozgatója (Kuczi 1998b). Ez az önállóságra törekvés a hajtóereje a mai kisvállalkozásoknak is.

Geertz szerint a nem piaci gazdaságok átalakulását mindig megelőzi egy lassú társadalmi és kulturális átalakulás (Geertz 1963). A magyarországi hirtelen változás is ezzel magyarázható. A korábbi paraszti kultúrából sok emberben megmaradt értékek befolyásolták döntéseiket. A leendő vállalkozók életútja már a rendszerváltás előtt is az önállóság irányába haladt. Ez leginkább a munkahelyválasztásban, élethelyzeteik megoldásában nyilvánult meg: a későbbiek során felhasználható szakmai tapasztalatokat, kapcsolatokat, anyagi eszközöket gyűjtötték össze. Amikor pedig a jogi korlátok lehetővé tették, már sok százezer ember állt készen a vállalkozásalapításra. A rendszerváltás előtti Magyarországon a mindennapok gyakorlatában olyan kultúra, olyan rendszer alakult ki, amely képessé tette az emberek egy részét az önállóság kiépítésére, megvalósítására (Kuczi 1998b).

Családi vállalkozás Hongkongban

Kína gazdasága az utóbbi évtizedekben igen gyorsan fejlődött. Hatalmas piac, vonzza a befektetéseket, és politikai változása is kedvező. A gazdaság megváltozása az 1979-ben megkezdődött reformfolyamatokra vezethető vissza. Ekkor kezdődött meg a centralizált tervgazdasági rendszer lebontása és az exportorientált gazdaságfejlesztés. A gazdaság súlypontját az aktív kereskedelemre, a külföldi technológia és tőke behozatalára helyezték. Sokszektorú gazdasági rendszer alakult ki, amelyben elméletileg bármilyen tulajdonosi szerkezettel rendelkező vállalat (állami, szövetkezeti, magán külföldi) egyenlő eséllyel működhetett. A reform második szakaszában kialakuló átmeneti gazdasági rendszerben nagymértékben csökkent a kötelező tervmutatók száma, és nagyobb szerephez jutottak a piaci szabályozás módszerei, sőt, a nyolcvanas évek közepén (igaz, kísérleti jelleggel) a részvénytársasági rendszert is alkalmazták. 1992-től új intézményrendszert kezdtek el kiépíteni a reform összehangolt folytatása érdekében. A piacgazdaságra való áttérés során nem a gyors privatizációt alkalmazták, hanem fokozatosan próbálták hozzászoktatni a gazdasági élet szereplőit a piaci viszonyokhoz és a hatékonyabb gazdálkodás követelményeihez. A reform jelenlegi fázisának (2000–2010 időszak) legfőbb céljai a kínai gazdaság nemzetközi versenyképességének növelése, az információs társadalom kialakítása, és ennek érdekében a gazdaság szerkezeti átalakítására, az elmaradottabb tartományok és az infrastruktúra fejlesztésére törekednek. Az eddigi szerkezeti változások eredményét jelzi, hogy a magánszektor, amely a reform, vagyis 1979 előtt gyakorlatilag nem volt jelen Kínában, 1998-ban már a kínai ipar egyharmadát tette ki (Simon 2001).

A sikerhez a gazdasági átalakulás mellett a kulturális tényezők is nagymértékben hozzájárultak. Bár a hagyományos társadalomtudományi felfogás szerint a családiasság és a gazdasági fejlődés egymással össze nem egyeztethető fogalmak, Janet Salaff kutatásai alapján úgy tűnik, Hongkongban az utóbbi évtizedekben a család volt a sikeres vállalkozások alapja. Kínában a kommunista és a nem kommunista vezetők is meg voltak győződve arról, hogy a kínai család legrégebbi értékei (családi szolidaritás, patrilineáris leszármazás, az ősök tisztelete és a gyermeki jámborság) negatív hatást gyakorolnak a gazdasági fejlődésre, ezért a Mao-korszakban rendeletekkel próbálták meg szétzúzni a társadalomronkoni kapcsolatokra épülő struktúráját. Pedig a későbbi kutatások azt mutatják, hogy a családi vállalkozás lényege ebben az országban a család, amely a termelés, a megtakarítás és a gazdasági verseny alapvető egysége, segíti a kockázatvállalást és az innovációs készségeket.

Salaff huszonnyolc hongkongi család megfigyelésénél azt találta, hogy a dolgozó lányok keresetük jelentős részét a családi kasszába teszik be. A megfelelő lakás, tartós fogyasztási cikkek beszerzése után a család a fiatalabb gyerekek taníttatására fordít jelentősebb összeget. Vagyis a jövedelmek összesítésével a család minden egyes tagjának helyzetén javítanak. Ily módon a bankok szerepét tulaj-

donképpen a családok töltik be, és maguknak a bankoknak nincs is túl nagy szerepük a helyi cégek létrehozásában.

A hongkongi kínaiak függetlenségre törekvése valószínűleg arra a múltbeli értékrendre vezethető vissza, hogy a testvérekre, mint a családi vagyona egyformán jogot formáló, önálló feleknek tekintették. Az önállóságra törekvés eredményeként tömegesen jelentek meg vállalkozók, de hiányoznak a megbízható, magas szintű vezetők és menedzserek.

A paternalista vezetési stílus szintén a kínai családmodellre vezethető vissza. Az apa vállalkozásvezető szerepe az apai tekintélyen alapul és ez nagymértékben segíti a cégek alkalmazkodóképességét. Szintén a kulturális örökségeknek köszönhető, hogy nagy a verseny a vállalkozások között. A családi cégek általában rövid életűek, nem tudnak (vagy csak ritkán) kialakulni oligopól csoportok illetve monopóliumok, amelyek akadályoznák a szabad versenyt.

Mivel ezek a jellemzők az ősi kínai kultúrából fakadnak, feltételezhetjük, hogy ezekkel a tulajdonságokkal, ezzel a vállalkozói potenciállal korábban is rendelkeztek a kínai emberek, de az állam korlátozta az érvényesülési lehetőségeket. Amikor ez a kényszer megszűnt, a családok belső mozgatórugói szabadon érvényesülhettek, ennek köszönhetően vált a családi vállalkozás a kínai gazdasági fejlődés egyik motorjává (Berger 1998).

Vállalkozás a fejlődő országokban

A fejlődő országokban az elmúlt négy évtizedben igen nagy mértékű városiasodás játszódott le. A városok száma évente 5-8 százalékkal nőtt, lakosaik száma pedig 10-15 évente megduplázódott. Az országok vezetése nem tud megbirkózni az ebből származó problémákkal. A városba áramlókkal szemben a kormányok ellenségesen viselkednek, ezért a városi szegények kénytelenek rejtőzködni, képzettség és erőforrások nélkül, csak saját találékonyaságukra építve boldogulni. Ebben a rétegben hatalmas erő rejtőzik, amelynek középpontjában a család, a háztartás és a vállalkozás áll. A szegények között nagyfokú együttműködés és kölcsönös bizalom alakul ki. Közöttük kevesebb család bomlik fel, kevesebb az apátia, törekvőbbek és bizakodóbbak az emberek, mint az várnánk. Íratlan törvényeik szerint élnek: „dolgozz keményen, spórolj, verd át az államot, szavazz körültekintően, és soha ne téveszd szem elől gazdasági érdekeidet, és tanítsd gyerekeidet a jövőjük és saját nyugdíjbiztosításod érdekében” (Peattie é.n.).

Ezek a követelmények elősegítették az önfegyelem és a vállalkozásra való törekvés kialakulást ebben a közegben, méghozzá olyan mértékben, hogy a harmadik világbeli országok némelyikében a városi munkaerő 70 százaléka a háztartásokra épülő informális szektorban dolgozott.

Itt a kisvállalkozói tevékenység a családhoz és a háztartáshoz kötődik. A család minden munkaerejét kihasználják a fiatal gyerekektől kezdve az idősebbekig, nagyon sokszor női vezetővel a vállalkozás élén. A nők gazdasági tevékenysége a családhoz kapcsolódó értékeken alapszik. Kemény, kitaró munkával küzdenek azért, hogy a család túléléséhez megteremtsék a gazdasági alapokat. A férfiak a nők által biztosított háztartásgazdaság támogatásával keresgélnek munka után a formális szektorban.

A harmadik világban - eltérő kulturális környezetük ellenére igaz ez Mexico Cityben, Nairobiban, Lima-ban, Rio de Janeiroban – a szegények körében a család a legfontosabb érték. A sikert csak a családtagok összefogása tudja biztosítani.

Vállalkozás Indiában

Dél-Ázsia népeinek kultúrája alapjaiban különbözik az európai népek kultúrájától. Max Weber szerint a dél-ázsiai államok kultúrája (elsősorban a két uralkodó vallás, vagyis a hinduizmus és a buddhizmus) gátolja a gazdaság fejlődését.

A hindu vallási és társadalmi értékrendből hiányoznak a nyugati kultúrában bevált normák, a hatékonyság, szorgalom, pontosság, becsületesség és a hosszú távú tervezés. Ráadásul úgy tűnik, a kasztok közötti verseny az ország fejlődésének rovására dül, ennek köszönhető a gazdaság stagnálása.

A kasztrendszer lehetetlenné teszi a társadalmi mobilitást és a gazdasági fejlődést. Az empirikus kutatások szerint a kasztrendszer és a gazdaság között ennél mélyebb összefüggések vannak. A kasztok továbbra is meghatározó szerepet játszanak a munkaerőpiac formálásában, ennek ellenére jelenlétük sok vonatkozásban pozitívan hat a gazdaság teljesítményére. Az öt szigorúan elkülönített csoport (varnák): papok, katonák, kereskedők, dolgozók, kívülállók mellett ugyanis léteznek a kaszton belül szerveződő családközösségek (jatik) is. Ezek azonos foglalkozású családokból állnak (például fodrászok, földművesek, fazekasok, aranyművesek), így tulajdonképpen a társadalmi munkamegosztást szervezik meg. Az így létrejövő „jajmani-rendszer” (vagyis a „jatik” közötti együttműködési és kapcsolattartási hálózat) biztosítja a különböző foglalkozású családok közötti árucserét, és a társadalmi csoportok közötti átjárást. Ezen családközösségek emelkedése több tényezőtől függ:

- A közösség nagyságától, a közöttük lévő összetartó erő nagyságától és a vezető személyétől
- A család által birtokolt földterület nagyságától
- A család által végzett munka tisztaságától.

Ilyen értelemben a kasztrendszer csak a munkaerő minőségére van hatással, mert korlátozza az oktatási lehetőségeket és bizonyos foglalkozásokat (melyeket tisztátalannak tart) kiközösít. A kultúra tehát a munkaerő-piacon kialakuló egyenlőtlen versenyen keresztül hat a gazdaság fejlődésére.

Az indiai vállalatok szinte minden esetben a kaszton vagy a rokonságon belüli kapcsolatokra alapozva működnek, a családi és az üzleti élet összeolvad. Ennek oka szintén a kultúrában keresendő: a nyugati szemlélettel ellentétben itt az egyéni vállalkozást alacsony rangú, megvetendő tevékenységnek tartják (Adams 2001).

ÖSSZEGRÉS

Megvizsgálva néhány, egymástól jelentősen eltérő kultúrájú országban a vállalkozások jellemzőit megállapítható, hogy van egy elem, amely minden kultúrában alapot ad a vállalkozáshoz: ez az elem pedig a család. Jelentősége eltérő az egyes országokban. A nyugati kultúrában és Magyarországon is inkább csak támogató szerepe van, a biztos háttérrel jelentik a vállalkozónak, ami mellett nyugodtan végezheti munkáját. Családjuk tradicionális modell szerint épül fel és működik, a családon belül és a gyermekek nevelésében a hagyományos értékek kapnak nagyobb hangsúlyt.

A keleti, a dél-ázsiai és a harmadik világbeli országokban ennél sokkal nagyobb szerepet kap: a vállalkozás létrejöttének előfeltétele a család megfelelő működése, a rokoni kapcsolatok kiterjedt körének megléte. E köré szerveződik a vállalkozás egész működése.

A különbség részben az eltérő motivációkból fakad: míg Európában a vállalkozás indításában igen nagy hangsúlyt kap az önállóságra törekvés, addig a bemutatott többi országban az egyéni tevékenység elindítása sokszor az egyetlen lehetőség a fennmaradásra, a túlélésre. A család szerepének megítélése, a vállalkozásban betöltött pozíciója azonban kultúrafüggő is. A nyugati társadalmakban tanúi lehetünk a hagyományos családmodell felbomlásának, a nők nagymértékű önállósodásának. Ezzel szemben a harmadik világban élő nők célja nem a függetlenedés, hanem az, hogy a férfiakat is integrálják a háztartásba, mivel ez az egyéni és a családi boldogulás egyetlen lehetséges útja.

Összegezve tehát elmondható, hogy a kultúrák különbözősége nincs hatással az emberek vállalkozói képességeire, még az indiai kasztrendszer keretein belül is képesek vállalkozások működni, inkább a működés alapjait és rendező elveit alakítja másként.

IRODALOM

- Adams, J. (2001): Culture and Economic Development in South Asia – The Annals of The American Academy of Political and Social Science, 573. vol. 1. no. 152–175. p.
- Berger, B. (1998): A modern vállalkozás kultúrája. Replika 29. 1998. március 157–170. o.
- Czakó Ágnes és munkatársai (1997): Megszűnt és működő vállalkozások, 1993–1996. Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Budapest.
- Geertz, C. (1963): Peddlers and Princess. Chicago, The University of Chicago Press.

- Hisrich, R. D.–Peters, M. P. (1991): Vállalkozás: Új vállalkozások indítása, fejlesztése és működtetése. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kő Natasa (2002): A nagyvállalkozói mélyinterjúk pszichológiai értelmezése. *Közgazdasági Szemle*, XLIX. Évf. 2002. január, 59–73. o.
- Kuczi Tibor (1998a): Vállalkozás és kultúra. *Replika* 29. 1998. március, 153–155. o.
- Kuczi Tibor (1998b): Vállalkozói kultúra – az életutak finalitása. *Replika* 29. 1998. március, 157–170. o.
- Peattie, L. (é.n.): The Concept of Marginality as Applied to Squatter Settlements. MIT Department of Urban Planning. Kézirat.
- Rimler Judit (1998): Kreativitás és vállalkozás. *Közgazdasági Szemle* XLV. évf. 1998. április, 353–369. o.
- Schumpeter, J. (1982): A vállalkozó. In: A vállalkozó. Lengyel György szerk. *Szociológiai Füzetek* 28. sz. 29–58. o.
- Simon György, ifj. (2001): Reform és növekedés Kínában. *Közgazdasági Szemle*, XLVIII. évf. 2001. július–augusztus, 673–692. o.
- Weber, M. (1982): A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Budapest, Gondolat Kiadó.